

AUGUSTIN O BOŽIĆU I BOGOJAVLJENJU*

1. Božić

Godina Isusova rođenja

Naoko se čudnim doima, ali je povijesna istina da se još uvijek ne zna koje se godine radio Isus iz Nazareta. O tome ne postoji nikakva pouzdana predaja ni u novozavjetnim vrelima ni u otačkim spisima. Naznaka što se u tu svrhu čita u Hipolitovu tumačenju Danijelove knjige očito je naknadni umetak.¹

Polazeći od pribilježaba u Mt 2,1 i Lk 2,2, učenjaci zaključuju da se Isus rodio između 8. i 6. godine prekršćanske ere. Drugo se što pouzdanije o tome ne može kazati. Uostalom, istraživači se nisu ni posebice trudili da detaljno uniđu u trag godini Isusova dolaska na svijet. Valjda im se činilo da pitanje i nije presudne važnosti.²

Iako kršćani nisu nikada sa svom sigurnošću znali kada je Krist kao čovjek ugledao svjetlo dana, ipak su odavna slavili godišnjicu njegova rođenja. To se nekako samo od sebe nametnulo. Niknulo je iz već ustaljenih onodobnih običaja. Grci su i Rimljani od pravremena slavili rođendane svojih vladara i slavni muževa. Činili su to na njihov zbiljski rođendan, ali su još češće odabirali koju naročitu zgodu da slave dotične rođendane. Tako su vladarev rođendan često proslavljali na dan kada je stupio na prijestolje. Slavni muževima rođendansko slavlje upriličivali na koji znameniti nadnevak iz njihova života i djelovanja. I u Mt 14,6 spominje se „Herodov rođendan“.

Već je navedeno gotovo od sebe ponukalo kršćane da slave rođendan svoga vlastitoga utemeljitelja i kralja, Gospodina Isusa Krista.³

* Ova rasprava sadrži dva poglavlja iz knjige: SV. AUGUSTIN, GOVORI I, koja – u izdanju našega uredništva – ovih dana izlazi iz tiska.

1. Usp. H. FRANK, Weihnachten, 984. Po Hipolitu, Krist se rodio u srijedu 25. prosinca u 42. godini vladanja cara Augusta. Usp. B. ALTANER-A. STUIBER, Patrologie, Herder, 1966, 167.
2. Usp. R.L. FOLEY, Nativity, 250; G. LÖW, Natale, 1668; J. BECKMANN, Weihnachten, 1564; C. SMITH, Christmas, 656.
3. Usp. J.A. JUNGSMANN, Liturgie, 134-135; Gottesdienst, 228.

Dan Isusova rođenja

Kršćani nisu znali na koji se godišnji dan Isus rodio. I o tome novozavjetna vrela šute. Rana je predaja – kako svjedoče Klement Aleksandrijski i Hipolit – dugo oklijevala i predlagala veoma različite datume. Dok je Ignacije Antiohijski nekako neodređeno naslućivao⁴ da se Isus rodio u proljeće, ostali su navodili slijedeće datume: 6. I; 10. I; 25. III; 28. III; 2. IV. i 20. V. Vidi se, dakle, da je tu od početka vladala posvemašnja nesložnost.⁵

25. prosinca

Ipak se nijedan od gore predloženih datuma nije konačno nametnuo. Kao bogoslužni dan za proslavu Kristova rođenja odabran je 25. prosinca. Pravo je pitanje zašto je izbor pao upravo na taj nadnevak. Smjesta treba istaknuti da se još uvijek ne da sa svom jasnoćom utvrditi koji su razlozi ponukali kršćane da se opredijele upravo za 25. XII. Ovdje se može jedino pogodbeno govoriti.

Negda je vladalo uvjerenje da je Crkva prigrlila 25. XII. jer je bila osvjedočena da se baš na taj dan Isus pojavio među ljudima. Tako je već tvrdio Ivan Zlatousti. Svoje je stajalište zasnivao⁶ na novozavjetnim izvještajima vezanima uz začće i rođenje Ivana Krstitelja. Smijemo već sada dodati da je jednako sudio i Augustin.⁷

Do 25. XII. kao datuma Gospodinova rođenja kršćani su dolazili i onda kada su polazili od čisto teoloških razmišljanja. Samo ih je, naime, povijesno-spasenjsko razmatranje navelo da 25. XII. slave Isusovo rođenje. Vidi se da 25. prosinca više nisu uzimali za strogo određeni datum već za prikladan dan da se proslavi Kristov dolazak na svijet.

Tu je presudnu ulogu odigrao 25. ožujka. Vjerovalo se da se Krist na taj dan začeo. Mnogo je razloga kršćane upućivalo da to povjeruju. 25. ožujka uzima se za dan proljetnoga solsticija i ekvinokcija. Toga dana svjetlost toliko svlada tamu da dan napokon postane jednak noći i unaprijed je od nje duži. Već se u spisu *De solstitiis et aequinoctiis* koji potječe iz četvrtoga stoljeća postojano naglašava da Isusov zemaljski život – ukoliko je Isus pravo sunce – u bitnome donekle treba doticati prijelomna zbivanja u tijeku godine. Pobjeda je dana nad noći sva-

4. Ep ad Eph 19,1.

5. Usp. G. LÖW, Natale, 1668; H. FRANK, Weihnachten, 984.

6. Usp. E. THEODOROU, Chrysostome, 206; J.A. JUNGMANN, Liturgie, 136; C. SMITH, Christmas, 656.

7. Augustinovo smo stajalište potanko obradili u raspravi koja se ima objaviti u spomenknjizi za O.M. Kirigina. Stoga se na tome ovdje ne zadržavamo.

kako jedan takav događaj. Tako se uvriježilo mišljenje kako je dolikovalo da se Isus začne 25. III. On je zapravo sunce što tjera svaku tamu.

Osim toga, bilo je rasprostranjeno osvjedočenje da je 25. III. dan kada je počelo stvaranje svijeta. Svijet je pak sazдала i rasporedila Božja Riječ. Zato pri- liči da i ona postane čovjekom upravo 25. ožujka. Njezinim, naime, Utjelovlje- njem počinje i u klici se već obistinjuje obnova paloga čovječanstva. Ta je obnova do te mjere temeljita da se može držati novim stvaranjem. Prema tome, Utjelov- ljenjem počinje preobrazba koja stari svijet pretvara u novi. Kršćani su zaključili da je i zato bilo dolično da se Riječ utjelovi 25. ožujka.

Čak je i Kristova smrt tražila da se njegovo začće određi za 25. III. U Crk- vi se vjerovalo da je Isus preminuo upravo 25. ožujka. Po drevnome pak načinu shvaćanja punina života iziskuje da umiranje nastupi na dan kada se tko rodi.

Pošto su, dakle, kršćani prihvatili 25. III. kao dan Isusova začća, nije bilo teško izračunati da se rodio 25. prosinca kada dan počinje duljiti, a noć se skraćivati.⁸

Ipak se najopćenitije smatra da je Crkva svjesno odabrala 25. prosinca jer ju je na to prisililo pogansko štovanje „nepobjedivoga sunca”.

Ovaj put vjerojatno treba krenuti od 6. siječnja i od drevnoga Egipta. Spo- menutoga se datuma u Egiptu slavio zimski solsticij. Međutim, 6. I. je isto što i 25. XII. Zbog različitoga računanja prijestupnih godina na Zapadu je zimski sol- sticij 25. prosinca, na Istoku šesti siječnja.

Egipat je zimskome solsticiju priređivao zaista veličanstvene svečanosti. Obavljali su se sjajni ophodi po brojnim hramovima. Posvuda se klicalo i pjevalo: „Djevica je rodila sunce” i „svjetlo raste”.

Egipatsko slavljenje zimskoga solsticija nimalo ne iznenađuje. U zemlji je faraona sunce već predajom glavno božanstvo. I Mitrini su se poklonici rado kla- njali suncu kao božanstvu.⁹ Vidi se, dakle, da je drevni Istok bio kolijevka zanos- noga štovanja sunca koje donosi sreću i svakovrsne blagodati. Gotovo da je kla- njanje suncu zajednička baština i opća obilježba svih istočnih pradavnih religija.¹⁰

U svezi s Egiptom često se navodi kalendar iz g. 239. prije Krista. Tu za 25. prosinca piše: „Rođendan sunca” i „svjetlo raste”. Kalendar se našao u egipatsko- me gradu Kanopos.¹¹

8. Usp. G. LÖW, Natale, 1668; J. BECKMANN, Weihnachten, 1564; H. FRANK, Weihnach- ten, 984; C. SMITH, Christmas, 656; J.A. JUNGSMANN, Liturgie, 135; Gottesdienst, 229.

9. Usp. C. SMITH, Christmas, 656; J.A. JUNGSMANN, Liturgie, 135.

10. Usp. J.A. JUNGSMANN, Liturgie, 136.

11. Usp. J.A. JUNGSMANN, Liturgie, 135; G. LÖW, Natale, 1668.

Čak se i u arabijskome mjestu Petra 25. prosinca slavilo rođenje od djevice stanovitoga božanstva koje je također vezano uz svijetli i sunčani dan.¹²

Za pojašnjenje kršćanskoga Božića velike je važnosti rimski car Aurelijan. Aurelijan je g. 274. na Istoku dobio neku veliku bitku i upoznao se s tamošnjim sunčevim štovanjem. To ga je štovanje naprosto osvojilo i oduševilo. Stoga je s Istoka ponio taj religiozni običaj. Odredio je da se 25. prosinca uspostavi svečanost za sunce koje se ne da pobijediti. Sunce mora postati jedinstveno božanstvo u cijelome carstvu. Dan se sunca proglašuje općim državnim praznikom.

Aurelijan je suncu podigao sjajan hram. Uspostavio je i zasebno svećenstvo koje u hramu iskazuje počasti božanskome suncu. Smije se reći da je sunčevo štovanje zadnji veliki proplamsaj poganske religioznosti u rimskome društvu.¹³

Car Julijan Odmetnik napisao je g. 362. govor s naslovom *De sole rege*. Zapovjedio je da se u Rimu čita 25. prosinca u počast suncu koje kao kralj ravna svime. Pri tome Julijan nije samo imao pred očima nebesko tijelo već i ljudski razum koji kao duhovno sunce osvjetljuje i upravlja čovjekovim životom i sveukupnom poviješću.

Najredovitije se misli da je Crkva odabrala 25. prosinca za dan Kristova rođendana jer vjeruje da je Isus pravo nepobjedivo sunce. Sami je Gospodin kazao da je „svjetlo svijeta” (Iv 8,12). U Lk 1,78 za nj piše da je „sunce s visine”. Čak je i Malahija prorekao da će Mesija biti „sunce pravедnosti” (Mal 4,2).

Upravo se na 25. XII. odlučivalo da li budućnost u Rimskome carstvu pripada suncu koje štuju pogani ili Suncu kojem se klanjaju kršćani. Nasuprot poganskome prazniku stajao je kršćanski blagdan. Rimskome se blještavilo suprotstavilo kršćansko otajstvo. Pogansku je svečanost imala nadvladati kršćanska svetkovina.

Spor oko 25. prosinca posljednji je veliki sudar između rimskoga poganstva i kršćanstva na bogoslužnoj razini. Pitanje je prevage dugo trajalo. Kršćanstvu je pobjeda bila osigurana jer se 25. prosinca slavilo rođenje onoga koji ima vlast da sve sebi podloži.¹⁴

12. Usp. G. LÖW, Natale, 1668.

13. Usp. J. BECKMANN, Weihnachten, 1665; J.A. JUNGSMANN, Liturgie, 124-135; H. FRANK, Weihnachten, 984; C. SMITH, Christmas, 656.

14. Usp. J. BECKMANN, Weihnachten, 1565; H. FRANK, Weihnachten, 984; P. JOURNAL, Noël, 727-728; J.A. JUNGSMANN, Liturgie, 124-125.135; G. LÖW, Natale, 1668.

Osporavanje

Inače se ne bi smjelo kazati da su svi kršćani i posvuda objeručke prigrlili božićni blagdan.¹⁵ Nekima se učinilo da je rođendansko slavljenje poganski običaj koji nema mjesta u Crkvi. Oporba je trajala dosta dugo. To svjedoče protivnici Božića kao što su: Klement Aleksandrijski, Origen, Arnobije i Epifan. Možda se otuda dade razjasniti zašto božićnu svetkovinu u svojim popisima ne spominje ni Tertulijan¹⁶ ni Origen.¹⁷

Širenje

Moguće je da je širenju božićne svetkovine dobro pridonio i car Konstantin Veliki. To je vezano uz njegove vojne pohode i pobjede koje i sam pripisivaše kršćanskim molitvama.¹⁸ Štoviše, smije se kazati da je i arijevstvo – na svoj način – pogodovalo božićnome rasprostranjenju. Božić je izravni bogoslužni napad na arijevstvo i potvrda Nicejskoga vjerovanja. Vjernici na Božić slave ljudsko rođenje Riječi koja je u božanskoj naravi istobitna s Ocam. Sve što su Arijevi istomišljenici nijekali u odnosu na Riječ, vjernici su slavili na božićni blagdan.¹⁹

Božić u Rimu

Pita se gdje je zapravo nastao Božić. Redovito se veli da je to bilo u Rimu. I to je gotovo sigurno. U tome se rijetko kada oklijeva.²⁰ Dodaje se da su vjernici u rimskome Vatikanu po prvi put proslavili Božić. Razlog je tome taj što su i pogani odabrali Vatikan da slave i veličaju boga-sunce. Kršćani su u Vatikanu 25. prosinca klicali i zahvaljivali svome Suncu. To je Isus Krist.

Teško je sa svom sigurnošću kazati kada se najranije u Rimu slavio Božić. Najpouzdaniji je za to izvor jedan spis koji je neki ljetopisac sastavio u Rimu g. 354. Tu se prvi put nedvojbeno spominje božićno svetkovanje. Ljetopisac u svojoj knjizi koja je dijelom kalendar i dijelom dnevnik navodi da je Božić već našao u jednome vrelu što potječe iz g. 336. Prema tome, g. 336. mora se uzeti kao go-

15. Usp. J. BECKMANN, *Weihnachten*, 1665; C. SMITH, *Christmas*, 656.

16. TERTULIJAN, *De baptismo*, 19; PL, 1, 1331AC.

17. ORIGEN, *Contra Celsum*; PG, 11, 1549.

18. Usp. H. FRANK, *Weihnachten*, 984.

19. Usp. J. BECKMANN, *Weihnachten*, 727.

20. Usp. E. THEODOROU, *Chrysostome*, 203.

dina kada se u Rimu zacijelo Božić slavio. Ali je sigurno da je blagdan u rimskome kršćanstvu još starijega datuma.²¹

Ostali kršćanski svijet

Da je Božić nastao u Rimu, pokazuje i afričko kršćanstvo koje je blagdan zacijelo otuda preuzelo. Ovdje bitan dokaz pružaju donatisti koji su se g. 312. odijelili od Katoličke crkve. Donatisti su slavili Božić. To dokazuje da su ga posjedovali dok su još vili u crkvenome zajedništvu. Donatisti su sa sobom u raskol ponijeli što su imali prije odvojenja. To se sigurno odnosi ina božićnu svetkovinu.

Opat, milevitanski biskup, u afričkome je kršćanstvu g. 360. održao božićnu propovijed²² koja se očuvala do naših dana. To je, po svemu sudeći, prva božićna homilija na latinskome.

U Milanu je već Ambrozije (+ 397) slavio Božić. U Španjolskoj se blagdan udomaćio prije g. 384. Tako se božićno slavlje počinje²³ malo-pomalo posvuda usretati na kršćanskome Zapadu.

Božić se nešto sporije širio po kršćanskome Istoku. Čini se da je Kapadocija najprije prigrlila božićnu svetkovinu. Tako je vjerojatno Bazilije Veliki održao prve očuvane božićne homilije na grčkome.²⁴ To bi značilo da se u Kapadociji Božić slavio²⁵ prije Bazilijeve smrti g. 379.

Prirodno je što gotovo u isto doba Božić slavi i carigradska Crkva. Tu je²⁶ pred sabor od g. 381. duže s velikim uspjehom djelovao Bazilijev prijatelj i veliki kapadocijski bogoslov Grgur Nazijanski. On sam spominje²⁷ da je oko g. 380. prvi u Carigrad uveo božićno slavlje.

I Antiohija je pristala da slavi Božić. Tu je na Božić držao svoje propovijedi Ivan Zlatousti dok je još kao običan svećenik²⁸ došao na glas kao znameni-

21. Usp. G. LÖW, Natale, 1668; J. BECKMANN, Weihnachten. 1565; H. FRANK, Weihnachten, 984; P. JOURNEL, Noël, 728; J.A. JUNGSMANN, Liturgie, 136; C. SMITH, Christmas, 656.

22. Usp. Th. C. LAWLER, Sermons, 10-11; G. LÖW, Natale, 1670; H. FRANK, Weihnachten, 984-986; P. JOURNEL, Noël, 730; J.A. JUNGSMANN, Liturgie, 136; C. SMITH, Christmas, 656.

23. Usp. C. SMITH, Christmas, 656.

24. BAZILIJE, u PG, 31,1457.

25. Usp. P. JOURNEL, Noël, 730; J. BACKMANN, Weihnachten, 1565; C. SMITH, Christmas, 656.

26. Usp. J. MOSSAY, Noël, 212; E. THEODOROU, Chrysostome, 206; J. BACKMANN, Weihnachten, 1565; C. SMITH, Christmas, 656.

27. GRGUR NAZIJANSKI, u PG, 36, 312-333; 336-360; 349B.

28. IVAN ZLATOUSTI, u PG, 49, 351.

ti propovjednik. Vjerojatno se Božić u Antiohiji slavio već g. 375. U svakome slučaju Antiohija je rasadište božićnoga blagdana za ostala mjesta toga prostranog patrijarhata.²⁹

Božić je veoma sporo prodirao u egipatsko kršćanstvo. Ipak je g. 432. Pavao iz Emese održao u Aleksandriji božićnu homiliju.³⁰ To navodi na pretpostavku da se Božić stao g. 430. ukorjenjivati u aleksandrijsku crkvenu pokrajinu.³¹ Palestina je još dugo oklijevala³² da se u slavljenju božićnoga dana pridruži ostalim crkvenim zajednicama. Tek se oko g. 530. u Palestini počinje svetkovati Isusovo porođenje. Car Justin (+ 578.) naređuje da se Božić mora slaviti u cijelome njegovom carstvu. Samo je Armenija do danas odbila³³ slaviti 25. prosinca kao Isusov rođendan.

Augustin

Augustin, propovijedajući na Gospodinov rođendan, polazi od najobičnije istine da među ljudima „nitko ne može odabrati dan kad će se roditi”.³⁴ Ali takav nije Kristov slučaj. Isus je bio u stanju da to učini. Razlog je u tomu što je on kao Bog „stvorio svaki dan” pa i „onaj dan” kada je došao na svijet. Stoga „mogaše” odabrati vlastiti „dan”.³⁵

Augustin ističe da se Isus nije rodio iznenada i nasumce. Takvo je što nemoguće. Krist je Gospodar vremena. Sam je „stvorio vijekove”.³⁶ Zato je bio vlastan „odabrati dan kad će se roditi”.³⁷ Propovjednik iz Hipona dodaje da se Krist „udostajao”³⁸ roditi na dan koji je sam utvrdio.

Krist je svojim rođenjem na označeni dan taj dan „posvetio”. Zbog toga je i otada taj dan „sretni dan”³⁹ Nešto je iznimno i veliko u tijeku zemaljskih dana. Odvaja se od svih ostalih dana u godini.

29. Usp. E. THEODOROU, Chrysostome, 203; J. BECKMANN, Weihnachten, 1565; P. JOURNAL, Noël, 730; C. SMITH, Christmas, 656.

30. PAVAO EMESENSKI, u PG, 77,1433.

31. Usp. P. JOURNAL, Noël, 730; C. SMITH, Christmas, 656.

32. Usp. C. SMITH, Christmas, 656; P. JOURNAL, Noël, 730.

33. Usp. J. BECKMANN, Weihnachten 1565; C. SMITH, Christmas, 656.

34. Govor, 190,1.

35. Govor, 189,1; 189,3; 195,1; 186,3; 190,1; 186,1.

36. Govor, 184,3.

37. Govor, 192,3; 190,1; 186,3.

38. Govor, 190,1; 191,3.

39. Govor, 186,1; 190,1.

Augustin u svojim propovijedima božićni blagdan dovodi u svezu i suprotstavlja poganskome prazniku koji se u ono doba 25. XII. svečano slavio kao praznik „nepobjedivoga sunca”. Hiponski otac zna da među njegovim suvremenicima još uvijek ima ljudi koji „umjesto Boga štiju sunce”.⁴⁰ Zato baš na Božić svojim slušaocima utjeruje u glavu da je Krist „stvoritelj ovoga vidljivog sunca”. On je „tvorac sunca”. Načinio je „ovo sunce”.⁴¹ Prema tome, sunce nije božanstvo te ne zaslužuje da mu se klanjamo. Tako Augustin otklanja temelj velike poganske svečanosti koja se – rekosmo – zvaše „nepobjedivo sunce”.

Ali i kršćani imaju veliki blagdan 25. prosinca. Slave Kristov rođendan, Augustin poziva slušatelje da raskošno svetkuju „taj svečani dan”.⁴² Upravo i jest smisao njegovih božićnih propovijedi da vjernike potakne na božićnu radost i veselje. Međutim, kršćani 25. XII. ne slave „kao nevjernici zbog ovoga zemaljskoga sunca”.⁴³

Augustin želi svome stadu protumačiti zašto se Krist rodio upravo 25. prosinca, a ne nekoga drugog dana. Izrijeком veli da 25. prosinca „naznačuje Kristovo djelo”. I u 25. XII. krije se određeno „otajstvo”.⁴⁴ Augustin ga našlučuje u prirodnoj činjenici što je 25. XII. u tijeku godine najkraći dan i najduža noć. Tim danom dani postaju duži, a noći kraće.⁴⁵ To, po Augustinu, znakovito razjašnjuje Kristov cjelokupni čin. Noć što s 25. XII. biva kraćom hiponskome Ocu doziva u pamet „nevjeru koja je poput noći prekrivala čitavi svijet”. Od Božićne noći nevjera kao i ta noć počinje opadati. Krist joj je svojim rođenjem zadao smrtni udarac. Božićna je noć nadjačala noć nevjere. Ta će se noć zbog Božićne noći skraćivati dok posve ne svane vječni dan.

Rast dana i smanjenje noći što počinje sa 25. XII. Augustina upozorava na još jedno „Kristovo djelo”.⁴⁶ Augustin sada kreće⁴⁷ od 2 Kor 4,16 gdje Pavao naznačuje da se „naš vanjski čovjek raspada”, a „nutarnji obnavlja iz dana u dan”. Očito je da noć što se na Božić počinje skraćivati nagoviješta uništenje „vanjskoga čovjeka” koji je za Pavla i Augustina tjelesni i puteni čovjek, pun mana i poroka. Dan što raste znamen je „nutarnjega čovjeka” koji se malo-pomalo kao „od dana do dana obnavlja”. Jasnو je da je tu riječ o čovjeku u kojem je pobijedio dan milosti i kod kojega je iščeznula tama grijeha. Prijelaz je pak od noći grijeha u dan

40. Govor, 190,1.

41. Govor, 186,1; 187,1; 190,1.

42. Govor, 190,1.

43. Govor, 190,1; 186,1.

44. Govor, 186,3; 190,1.

45. Govor, 186,3; 190,1; 192,3; 194,1; 186,1.

46. Govor, 186,3.

47. Govor, 186,3.

milosti Krist začeo ostvarivati svojim rođenjem. Rodio se kad dan počinje rasti i noć opadati da se već otuda vidi da njegovim dolaskom među ljude u čovjeku nestaje grijeh, a povećava se milost.

Augustin je u svome božićnome propovijedanju našao još jedan odgovor zašto se Isus rodio upravo 25. prosinca. Ovaj put ne motri Kristovo djelovanje nego njegovu osobu. Krist se pojavio na ovoj zemlji da se „snizi”, a ne da se „uzdigne”⁴⁸ nad ostale. Tome je sniženju vanjsko očitovanje činjenica što je 25. XII. datum najkraćega dana i najdulje noći.

2. Bogojavljenje

Opći prikaz

Bazilid

Vjerojatno u svezi s kršćanskim bogojavljenjskim blagdanom na prvome mjestu treba navesti krivovjernu i raskolničku zajednicu koju je u prvoj polovici drugoga stoljeća oblikovao i duhovno vodio Bazilid. Ta se sljedba naselila i djelovala u egipatskoj prijestolnici Aleksandriji.

Bazilidovi su pristaše 6. ili 10. siječnja slavili blagdan koji je u središte stavio Isusovo jordansko krštenje. Noć što prethodi navedenome datumu Bazilidova je skupina provodila u molitvi, pjevanju i s čitanjem biblijskih ulomaka.

Bazilid kao teolog nije gotovo ništa držao do Isusova povijesnog rođenja. To je rođenje, po njemu, kao i svaki drugi ljudski dolazak na svijet. Rođeni Isus samo je čovječji sin. Ničim se naročito ne ističe među ljudima. Isusovo je krštenje, naprotiv, nešto sasvim drugo. Prilikom ulaska u Jordan Duh se spustio na Isusa i učinio ga Božjim Sinom. Bazilid je otuda zaključio da je krštenje u jordanskim vodama prva božanska *epiphaneia* u Isusovu životu. Zato je sa svojim istomišljenicima svečano i veoma ozbiljno slavio 6. siječnja to Isusovo otajstvo.

48. Govor, 192,3.

O tome Bazilidovu slavljenju Isusova krštenja izvještava kao o nečem iznimnom aleksandrijski crkveni pisac Klement.¹ Inače nam je daljnja sudbina Bazilidova bogoslužja za 6. I. nepoznata.² Čini se da je već Bazilid sa svojom zajednicom uspostavio proslavu Isusova krštenja da se na taj način odupre stanovitome čisto poganskome kultu u Aleksandriji i čitavome Egiptu.

Ajon

Aleksandrija i Egipat bijahu poznati zbog svečanosti upriličivanih svake godine u noći od 5. na 6. siječnja bogu Ajonu. Toga se, naime, datuma slavilo Ajonovo rođenje. Vjerovalo se da je Ajona rodila Boginja-djevica Kore. Ajon je zapravo bog što u sebi sjedinjuje vrijeme i vječnost. Istodobno je oličenje prolaznosti i trajanja.

Treba dodati da se u Aleksandriji uistinu na posve veličanstven način i uz sudjelovanje ogromnih masa slavio Ajonov rođendan. Također se zna da je štovanje Ajona preraslo egipatske granice. Proširilo se kao pravo osvjedočenje i duboka misao po cijelome Istoku. Čak je dobrano zahvatilo i Zapad. Ni sami Rim nije ostao pošteđen od Ajonova kulta. Uistinu moramo kazati da se posvuda u Rimskome carstvu nalazilo ljudi koji su se osjećali duhovno vezani uz svečanosti koje su se u Aleksandriji 6. I. obavljale u čast boga Ajona.³ O Ajonovu štovanju imamo valjanih, pouzdanih i neposrednih izvještaja u dobro upućenoga crkvenog oca Epifana iz Salamine.⁴

Nil

U cijelome se Egiptu također noću između 5. i 6. siječnja uvelike slavilo Nil od kojega se u ono doba uglavnom živjelo u toj zemlji. Nil se slavio iz više razloga. Egipćani su držali da sa 6. I. nilske vode koje donose svakovrsne blagodati počinju bujati. Čak su smatrali da presudne noći od 5. na 6. siječnja voda u Nilu stječe naročite osobine. Postaje čudotvorna. Gotovo se pretvara u vino.

-
1. KLEMENT ALEKSANDRIJSKI, *Stromata*, 1,146,1; PG, 8, 887.
 2. Usp. W. NAGEL, *Epiphanie*, 530; E. SATTANEO, *Epifania*, 419; F. MANN, *Epiphania*, 762; E. PAX, *Epiphanie*, 904; R.G. COQUIN, *Origines*, 149; C. SMITH, *Feast*, 480-481; J. LEMARIÉ, *Épiphanie*, 865.
 3. Usp. W. NAGEL, *Epiphanie*, 530; F. MANN, *Epiphania*, 762; E. PAX, *Epiphanie*, 903; R.G. COQUIN, *Origines*, 162; C. SMITH, *Feast*, 480-481; J. LEMARIÉ, *Épiphanie*, 865.
 4. EPIFAN, *Haer*, 51,22,3-11; 30,1-3; *Pan*, 51,22,10; PG, 41,928-932; PG, 38,38,464.

Nije stoga čudno što su Egipćani u spomenutoj noći silazili u Nil, crpli vodu, nosili sobom i kao svetinju čuvali u svojim domovima.⁵ I o tim nas običajima izvješćuje salaminski biskup Epifan.⁶

Nastanak kršćanskog blagdana

Redovito se smatra da se kršćanski blagdan koji se slavi 6. siječnja pojavio i oblikovao na kršćanskome Istoku. Također se ističe da je to moralo biti upravo u aleksandrijskome patrijarhatu. Sve je to dosta razumljivo i dosljedno. Crkvi u Aleksandriji nije nedostajalo poticaja da upravo 6. I. slavi svoju vlastitu svetkovinu. Na to su je barem donekle ponukali Bazilidovi krugovi gdje se na njihov način i u njihovu tumačenju slavilo Isusovo krštenje, ali isto tako slavljenje boga Ajona i rijeke Nila. Dodajmo kako te vanjske okolnosti nimalo ne isključuju da je aleksandrijsko kršćanstvo i iz vlastitih pobuda moglo uspostaviti proslavu vezanu uz 6. siječnja.

Iako su aleksandrijski i egipatski kršćani, po svemu sudeći, prvi posjedovali blagdan na 6. I., ipak su o njemu jasni i nedvojbeni podaci razmjerno kasni. Dugujemo ih Kasijanu⁷ koji je oko g. 400. obilazio iz znatiželje i duhovne koristi egipatske monaške udruge. Kasijan prvi navodi da se u Egiptu 6. siječnja velikom svečanošću na isti dan svetkuje Isusovo rođenje i krštenje. Iz njegovih napomena nije teško zaključiti da blagdan koji spominje nije novijega datuma već da je veoma drevan i častan.

U određivanju nastanka i sadržaja blagdana koji kršćanski Egipat slavi 6. I. možda se daje poći još malo naprijed. Stječe se, naime, dojam da i Atanazije Veliki u svome pismu vjernicima iz g. 342. ima pred očima blagdan od 6. siječnja kada se bogoslužno proslavljuje Isusovo krštenje i rođenje. Pošto je Egipat prihvatio Božić, 6. siječnja slavilo se samo Isusovo krštenje.⁸

Za svetkovanje 6. siječnja na Cipru s pravom se može reći da je dobro poznato.⁹ O njemu nas obavještava sam ciparski metropolita Epifan.¹⁰ Za ciparsko je bogoslužje značajno što se 6. I. u toj zajednici slavi Kristovo rođenje, dolazak istočnih mudraca i svadba u Kani s pretvaranjem vode u vino.

5. Usp. C. SMITH, *Feast*, 480-481; R.G. COQUIN, *Origines*, 162; F. MANN, *Epiphania*, 762; E. PAX, *Epiphanie*, 904.
6. EPIFAN, *Pan*, 51,30.
7. *Coll*, 10,2.
8. Usp. E. PAX, *Epiphanie*, 902; *Epiphan*, 942; F. MANN, *Epiphania*, 764.762; R.G. COQUIN, *Origines*, 149-170.
9. Usp. E. PAX, *Epiphanie*, 902; *Epiphan*, 942.
10. *Pan* 51,16,1; 22,3; 51,9,13; 51,16,8.

Za Kapadociju je važan datum 6. I. 372. To je prvi sigurni dan kad se u toj crkvenoj oblasti svetkovao blagdan Isusova krštenja. O blagdanu 6. siječnja govori Grgur Nazianski¹¹ kao neposredni svjedok. Kapadocija je uistinu s velikom slavom i bogatim sadržajem častila 6. siječnja.¹²

O slavljenju 6. I. u Palestini prvorazredno je vrelo Eterijin izvještaj.¹³ Čini se da je ta pobožna galska hodočasnica i znamenita putnica koja je jedina zaslužila čast da uniđe u otačku književnost zapravo prva ostavila ulomak u kojem se blagdan 6. I. naziva *epiphania*. Iz Eterijina iskaza ipak nije moguće sa svom sigurnošću razabrati što se u Betlehemu i Jeruzalemu slavilo na blagdan „epifanije”. Stječe se utisak da je blagdan bio usredotočen na Isusovo zemaljsko rođenje. I u Palestini će se 6. siječnja slaviti Isusovo krštenje kada se zavede Božićna svetkovina.¹⁴

Šećući se dosada po kršćanskome Istoku, dodajemo da Armenija i danas 6. siječnja slavi Isusovo rođenje i krštenje.¹⁵

Rekosmo da se blagdan 6. siječnja najvjerojatnije ranije počeo slaviti među istočnim nego zapadnim kršćanima. Ali ipak na Zapadu susrećemo najstarije svjedočanstvo za blagdan pod nazivom *epiphania*. Ono potječe od poganskoga povjesnika Amijana Marcelina, suputnika i prijatelja cara Julijana Odmetnika. Amijan u svome djelu spominje da se Julijan 6. siječnja 361. zatekao u Parizu. Da bi prikrio svoje odmetništvo, u Parizu se pridružio velikome slavlju blagdana „epifanije”.

Poganski pisac nije naveo koji je bio sadržaj „epifanije” od 6. I. Inače se iz drugih vrela dade zaljučiti da je „epifanija” u Galiji bila iznimno bogat blagdan. Obuhvaćala je: Isusovo rođenje, njegovo krštenje, čudo i svadbu u Kani te koji put i čudesno umnoženje kruha.¹⁶

I za proslavu 6. siječnja u Rimu imamo jedan dosta pouzdan izvor. Posrijedi je pismo cara Honorija koji se iz Ravene javlja rimskome gradonačelniku Simahu. Car je pismo poslao 3. I. 419. Simah na nj uzvraća 8. siječnja, ali naznačuje da je pismo stiglo u Rim „kada se slavila svečanost svetoga dana”. Između 3. I. i 8. I. „svečanost svetoga dana” može biti samo 6. siječnja.

11. PG, 36,516.

12. Usp. E. MANN, *Epiphania*, 764.

13. Itin 39,1; 49,3; 25,6-12; 26.

14. Usp. F. MANN, *Epiphania*, 763-764; Ch. MOHRMANN, *Sondersprache*, 107-108; E. PAX, *Epiphan*, 942; *Epiphanie*, 902; A. RENOUX, *Épiphanie*, 190.

15. Usp. F. MANN, *Epiphania*, 764.

16. Usp. E. CATTANEO, *Epifania*, 419; Ch. MOHRMANN, *Sondersprache*, 107-108; P. JOURNAL, *Noël*, 729; E. PAX, *Epiphan*, 942; *Epiphanie*, 904; J. LEMARIÉ, *Épiphanie*, 867-868.

Ipak punu sigurnost za rimsku proslavu blagdana 6. I. pružaju govori Leona Velikoga (+ 461.) održani za tu prigodu. Leonove propovijedi pokazuju da se u Rimu 6. siječnja slavi samo dolazak istočnih mudraca na poklonstvo Isusu Kristu.¹⁷

U Milanu je svjedok za blagdan 6. I. sami Ambrohije. On već 6. siječnja traži od svoga stada da mu se prijave oni koji se te godine kane krstiti prigodom vazmenih blagdana.¹⁸

Gotovo da je pitanje kad u Africi nastaje blagdan 6. siječnja nekako najjednostavnije i najjasnije. Donatisti nisu slavili tu svetkovinu. Držali su da je istočni uvoz i zato su napadali katolike. Donatisti su se odvojili od velike i opće Crkve g. 312. To znači da do te godine Afrika zacijelo nije poznavala blagdan 6. siječnja.

Vjerojatno treba isto kazati za vrijeme što teče od g. 312. do g. 360. kada je Optat iz Milevedrži svoju prvu božićnu propovijed. On u toj propovijedi govori o Kristovu rođenju i poklonstvu mudraca. Tako naslućujemo da je u to doba božićni blagdan obuhvaćao oba otajstva. Ni Optat, drugim riječima, ne pozna blagdan koji se svetkuje 6. I. jer će se na taj blagdan u Africi saviti jedino dolazak istočnih mudraca. Kako Augustin 6. siječnja propovijeda o značenju mudraca, zaključujemo da je u razdoblju između Optata i Augustina u Africi uspostavljen blagdan 6. siječnja i da se na taj dan svetkovalo poklonstvo mudraca s Istoka.¹⁹

Nazivi

Blagdan koji je cijela Crkva slavila 6. I. na ovaj ili onaj način, kroz svoju se dugu i zamršenu povijest veoma različito nazivao. Ali je značajno da su svi ti nazivi grčkoga podrijetla. To najbjeleodanije pokazuje da je Istok blagdanu prava domovina. I onda kada se udomaćio na latinskome Zapadu, službeno je trajno zadržao grčko iskonsko nazivlje.

Blagdan 6. siječnja negda se nazivao *tà phôta*. To se nadasve odnosi na crkvu u Kapadociji o čemu jasno i nepobitno svjedoči Grgur Nazianžanin.²⁰ Gotovo ne može biti dvojbe da su Kapadocijci 6. siječnja okrstili *tà phôta* upravo radi krs-

17. Usp. F. MANN, Epiphania, 765; W. NAGEL, Epiphanie, 531; E. PAX, Epiphan, 942; Epiphanie, 902.

18. Usp. F. MANN, Epiphania, 765.

19. Usp. F. MANN, Epiphania, 765; W. NAGEL, Epiphanie, 531; E. PAX, Epiphan, 942; Epiphanie, 905.

20. PG, 36, 335.

noga čina koji se ustaljeno nazivao *photismós*. Kako se 6. I. u Kapadociji slavilo Isusovo krštenje i istodobno krštavalo vjernike, bilo je prirodno da se i blagdan prozove „svjetlima”. To, drugim riječima, znači da otklanjamo tvrdnju da se 6. I. stao zvati *ta phota* radi veselja što se toga dana sunce i svjetlo već značajnije povećalo i osnažilo.²¹

Blagdan 6. siječnja dosta se često nazivao iznimno lijepim i dubokim imenima: *hê theopháneia*, *tá theophánia* i *tá hágia theopháneia*. Ti se nazivi, začudo, nalaze u brojnim rimskim bogoslužnim izvorima. Rado su za njima pozivali i grčki crkveni Oci. Nisu ni bizantskome bogoslužju tuđi.

Nije teško uočiti vrijednost spomenutih naziva. Oni zaista izrazuju bitno. Događaj ili zbivanje što se slavi 6. I. očitovanje je božanske moći. Očevo je djelovanje u činima što ih je Isus obavio u svijetu. Otac se obznanio u djelima koja je Gospodin učinio među ljudima i za ljude. Stoga ih vjernici slave i časte u bogoslužju.²²

Također smijemo dodati da je i hrvatski naziv „Bogojavljenje” sadržajno vezan uz grčke nazive koje spomenusmo. Očito „Bogojavljenje” znači „Bogobjavljenje”. To je pak gotovo doslovan prijevod grčkih izričaja. Blagdan 6. siječnja Očevo je objavljenje i očitovanje u Isusu Kristu.

Blagdan koji kršćanski vjernici slave 6. siječnja u čitavoj se Crkvi bez razlike na bogoslužni jezik također nazivao *hê epipháneia* ili *tá epiphánia*. Pravo govoreći, to je bio gotovo službeni naziv za svetkovinu. Stoga je najčešći i najprošireniji.²³ I mi mu poklanjamo nešto više prostora.

Nije teško zamijetiti da *epipháneia* dolazi od glagola *epipháinô* koji znači „nekome se ukazati” ili „nenadano se pojaviti”. Ali obje bi se riječi smjelo također izvesti od *phainô* („pokazati”) i *phôs* („svjetlo”). Tako bismo dobili prilično točno i dosta opsežno značenje za *epipháneia*.

Svakako je osnovni smisao kod *epipháneia* ovo: „očitovanje”, „pokazivanje”, „vanjsko isticanje”. Ovdje nismo daleko od onoga što se tuđicom kaže publicitet.²⁴ Iz rečenoga slijedi da je *epipháneia* „pokazivanje”, „pojava” i „površina”. Sve to zbog *phos* prati „sjaj”, „slava” i „čast”.

Pojam *epipháneia* dubokih je korijena u svekolikoj povijesti religija. Gotovo je na tome području kamen temeljac i stup koji sve nosi. Taj se pojam posvuda

-
21. Usp. F. MANN, *Epiphania*, 764; E. PAX, *Epiphan*, 942; *Epiphanie*, 904; C. SMITH, *Feast*, 480; J. LEMARIE, *Epiphanie*, 836.
 22. Usp. J.A. JUNGSMANN, *Erbe*, 293; E. PAX, *Epiphan*, 941; *Epiphanie*, 902.
 23. Usp. J. LEMARIÉ, *Épiphanie*, 836; E. PAX, *Epiphanie*, 902; *Epiphan*, 941; F. MANN, *Epiphania*, 766-767; J.A. JUNGSMANN, *Erbe*, 293; B. GÄRTNER, *Epiphaneia*, 992.
 24. Usp. C. SPICQ *Agape*, 23-24.

spominje. Često mu se sadržaj mijenja. Zato nije lako dati takvu odrednicu za pojam *epipháneia* koja bi sve obuhvatila i svakoga zadovoljila.

U povijesti religija osnovna je misao da je svako božanstvo u sebi nevidljivo. Boga se ne gleda. Ali Bog se može očitovati kroz različite oblike. Ipak se prvenstveno i u strogome smislu govori o pravoj božanskoj *epipháneia* kada božanstvo izravno objavljuje svoju vlastitu osobu. Ako se božanstvo javlja posredstvom raznih čina, događaja i zbivanja, u religioznoj se povijesti govori o *epipháneia* u prenesenome značenju.

Ima nekoliko bitnih oznaka za istinsku *epipháneia*. Svaka je prava *epipháneia* redovito nenadana, nepripravljena i samonikla. Obično traje samo par trenutaka. Božanstvo se za tren pojavi i odmah iščezne.²⁵

U doba kad se javlja kršćanstvo, pojam *epipháneia* postaje uobičajeni i dobro poznati izraz. Redovito se primjenjivao u vjerskome i društvenome životu. Na vjerskome je području *epipháneia* naznaka za činjenicu da se stanovito božanstvo objavilo u nekome hramu kako bi iskazalo svoju silu i moć, ali nadasve da u pomoć pritekne ljudima u najrazličitijim potrebama i poteškoćama.

Po iskazima onodobnih vrela takvih je religioznih „epifanija” bilo napretek. Božanstva nisu škrtarila s dobročinstvima i dobrim djelima. Makar je to tako doživljavao drevni religiozni čovjek.²⁶

Pojam *epiphaneia* u grčkome i rimskome svijetu koji okružuje rano kršćanstvo najizrazitije i najsvakodnevnije se upotrebljavao u društvenome i gotovo političkome životu.²⁷ Tu je prvenstveno vezan uz vladalački dvor i najviše krugove. Rođenje vladara, njegovo stupanje na prijestolje, posjeti gradovima, znamenite pobjede i drugi važniji događaji – sve se to svečano slavilo i nazivalo *epipháneia*. Čak su te događaje pratile i godišnje proslave. I ovdje valja spomenuti da su se i kraljevske „epifanije” uzimale i prikazivale kao čin kojim se želi iskazati dobročinstvo narodu.

Nema sumnje da su navedene poganske „epifanije” utjecale da i kršćani oblikuju svoju vlastitu *epipháneia* i da u nju pretoče svoj ponos i svijest kako su nešto zasebno i samostojno. Uza sve to, kršćani su znali da svojim blagdanom koji su prozvali *epiphaneia* nadovezuju na ono što je već bilo nazočno u starozavjetnome i novozavjetnome Pismu.

25. Usp. K. PRUMM, Epiphany, 480; E. PAX, Epi, 940; Epiphanie, 832.

26. Usp. B. RIGAUX, Paul, 201-204; 672-673; P. JOURNAL, Noël; J. A. JUNGSMANN, Liturgie, 137; C. SMITH, Feast, 480; J. LEMARIE, Epiphanie, 865-868.

27. Usp. J. LEMARIÉ, Épiphanie, 865-869; C. SMITH, Feast, 480; J. A. JUNGSMANN, Liturgie, 137; P. JOURNAL, Noël, 729.

U Sedamdesetoričinu se prijevodu²⁸ dosta često naiđe na *epiphainô*, „očitovati” i „ukazati”. To poglavito vrijedi za Psalme. Psalmist drage volje moli da mu Jahve „ukaze svoje lice”. Zna da će mu tako najsigurnije priskočiti u pomoć, čuvati ga i štiti. Psalmistova je prošnja osjećaj cijeloga izraelskog naroda koji traga za milostivim i milosrdnim Jahvinim „ukazanjem”. To je „očitovanje” vrhunski znak Jahvine dobrostivosti i spasenja za narod.

Vrijedno je svratiti pozornost i na starozavjetnu uporabu pridjeva *epiphaneês*. Rabili su ga proroci. Tako se čita u Jl 3,21 i Hab 1,7. Pomoću te riječi proroci izrazuju kakav će biti „Jahvin dan”. Taj će eshatološki „dan” koji uranja u vječnost „očitovati” kakav je i tko je zapravo Jahve. Toga će „dana” Bog postati „vidljiv” i „očit”. To će „očitovanje” pokazati da je Jahve „odličan” i „slavan”. Sve su te naznake sadržane u *epiphanês*.

Napokon u Starome zavjetu čitamo i ključnu riječ *epipháneia*. Mora se priznati da je tu neuobičajeno česta. Napomena vrijedi i onda kad se izostave mjesta kao 2 Kr 7,23 i Est 5,1 gdje *epipháneia* nema nikakvo teološko značenje. Zanimljivo je primijetiti da se *epipháneia* posebice učestalo javlja u makabejskim knjigama. Otuda odvojeno navodimo 2 Mak 3,24 i 12,22. U makabejskim spisima *epipháneia* označuje Jahvinu „nazočnost” i „objavljenje”²⁹ s tim ciljem da osokoli svoj narod te slomi i uništi izraelske dušmane i neprijatelje.

I sami vjerujući u plodonosne utjecaje koje su do sada istaknute činjenice izvršile na bogojavljenjski blagdan, ipak se ne možemo oteti dojmu da kršćanska *Epipháneia* 6. siječnja u krajnjoj raščlambi makar kao naziv neposrednije potječe od Pavlovih naznaka.

Kršćani zacijelo nisu mogli zaboraviti kako Pavao uči da se s Kristom „očitovala” (Tit 2,11) Božja ljubav ili da se u Gospodinu „objavila” (Tit 3,4) Spasiteljeva dobrostivost prema čovjeku. Zaista bi bilo čudno i nevjerojatno³⁰ da kršćanska *Epipháneia* iz siječnja barem dijelom ne dolazi od Pavlova *epephánê* u Tit 2,11 i 3,4.

Ali ni to nije sve. Znamo da isti Apostol upotrebljava³¹ i riječ *epipháneia*. Redovito se *epipháneia* u Pavla³² odnosi na Kristov slavni dolazak na koncu vremena. To je Isusovo vrhunsko i zadnje „očitovanje” i „objavljenje”. Tada će se

28. Usp. J. LEMARIE, Epiphanie, 863-865; B. RIGAUX, Paul, 201-204; F. MANN, Epiphania, 767; J. DANIELOU, Origines, 67-68; B. GARTNER, Epiphaneia, 990.

29. Usp. J. DANIELOU, Origines, 66-67; B. RIGAUX, Paul, 201-204; J. LEMARIE, Epiphanie, 863-865.

30. Usp. F. MANN, Epiphania, 766-767; C. SMITH, Feast, 480.

31. Usp. J. LEMARIE, Epiphanie, 836-865; B. RIGAUX, Paul, 204.672-673; TOB, 651 bilj. h; Bible de Jerusalem, 1721 bilj. e; C. SMITH, Feast, 480.

32. 2 Sol 2,8; 1 Tim 6,14; 2 Tim 1,10; 4,1; 4,8; Tit 2,13.

Gospodin u punini pokazati kakav zapravo jest. Ali svi su događaji Kristova zemaljskoga života djelomično „očitovanje” njegove osobe i djela. Dio su, uvod, predokus i priprava za ono konačno „objavljenje”.

Uostalom, i sami je Pavao i skromno Kristovo utjelovljenje nazvao u 2 Tim 1,10 pravom *epipháneia* i time pokazao da nema ni ponora ni jaza između Gospodinove zemaljske i eshatološke *epipháneia*. Obje su u biti jedna te ista *epipháneia*. Ostvarena *epipháneia* služi kao siguran dokaz za onu koja se kao osnovni sadržaj kršćanske nade još uvijek očekuje.

Smijemo, dakle, zaključiti da su vanjske okolnosti i nutarnji razlozi gotovo nužno naveli Crkvu da blagdan od 6. I. nazove *Epipháneia*. Taj pojam dobro pristaje svakome sadržaju koji se kroz povijest vezao uz 6. siječnja. Podjednako je *epipháneia* Isusovo rođenje, poklonstvo mudraca, krštenje u Jordanu i čudo iz Kane Galilejske. Kod svih se navedenih događaja obistinjuje Očevo „očitovanje” i „objavljenje” u Kristovim otajstvima. U tome je smislu 6. siječnja istinska kršćanska *epipháneia* koja se svagda može bez poteškoće prepoznati kao nešto zasebno i samosvojno.

Augustin

Epiphania

Blagdan koji se u Crkvi slavi „trinaest dana”³³ poslije Božića kada su „magi došli s Istoka i poklonili se Kristu”³⁴ i Augustin u latinskoj propovijedi naziva grčki³⁵ *epiphania*. Sam kaže³⁶ da naziv dolazi od *ephanerôthê* iz 1 Tim 3,16. Čak se iz Augustinovih homilija vidi da se svetkovina „maga” naziva *epiphánia* zbog istoga izraza u 2 Tim 1,10. Augustin³⁷ zacijelo pred očima ima i taj Pavlov tekst.

Osim što su se „magi” poklonili Gospodinu na dan koji se zove *epiphánia*, Augustin kao sadržaj svečanosti ne navodi ništa drugo. On, inače, ne želi ostati kod grčkoga imena za blagdan. Predlaže da se prevede te da se svetkovina nazove³⁸ *manifestatio*. Tu Augustin poseže za novom riječju koju dotad pisci nisu na latinskome upotrebljavali. Zanimljivo je da Augustin nije pala na pamet riječ *il-*

33. Govor, 202,1.

34. Govor, 201,1; 202,1.

35. Govor, 200,1; 201,3; 202,1; 203,1; 204,1.

36. Govor, 202,2.

37. Govor, 200,1; 201,3; 202,1; 203,1; 204,1.

38. Augustin je češće kušao stvarati latinsku teološku terminologiju. U tu je svrhu kovao posve nove riječi.

luminatio koja valjda stajaše i u njegovoj Bibliji za 1 Tim 3,16. Augustinov prijedlog da se Bogojavljenje nazove *manifestatio* što znači „otkrivanje” ili „očito- vanje” nije u zapadnoj Crkvi naišao na širi prijem. Tu se blagdan – rekosmo – dugo nazivao grčki *epipháneia*. Tako se stoljećima čuvala predaja koju izrijekom navodi i Augustin³⁹ da Bogojavljenje potječe iz „Istočne crkve”.

Na temelju jedne Augustinove primjedbe dade se – i to smo ranije isticali – ustanoviti kad se u Africi pojavilo i počelo slaviti Bogojavljenje. U tu je svrhu nužno napomenuti da se donatizam zameće i razvija na afričkome sjeveru g. 312. i da je, dijeleći se od katoličanstva, sobom ponio već uvriježeno i ustaljeno bogoslužje. Augustin izravno veli⁴⁰ da „donatistički krivovjernici nisu nikad slavili” Bogojavljenje. To znači da je blagdan Bogojavljenja mogao u Africi nastati samo poslije g. 312. Iz Augustinovih se propovijedi također lako može zaključiti⁴¹ kako je ta „svetkovina” sa svojim „godišnjim” vraćanjem veoma brzo uhvatila duboko korijenje.

Augustin s velikom pomnjom ističe da se Bogojavljenje rasprostranilo „po cijelome svijetu”.⁴² Slavi ga „opća Crkva svih naroda”.⁴³ Tome se „jedinstvu naroda”⁴⁴ svojom proslavom pridružuje i Augustinova hiponska zajednica.

Govoreći o Bogojavljenju, Augustin najčešće posize za riječju *sollemnitas*.⁴⁵ *Sollemnitas* zapravo označuje⁴⁶ godišnju i naročito veliku svečanost. Bogojavljenje je kao *sollemnitas* na sve strane u Augustinovo doba veoma „poznato”.⁴⁷ Ta je *sollemnitas* izvrsna i nadasve lijepa.⁴⁸ Po Augustinu, ona je naš kršćanski dug.⁴⁹ U sebi je „pobožna”.⁵⁰

Inače riječ *sollemnitas* dolazi od *sollemnis* što znači „svakogodišnji” i „*sollemne est*” u smislu „običaj je”. *Sollemnis*, uz to, znači i „svečan”. Riječ se *sollemnitas* udomačila u kršćanskome rječniku. Primijenjena je na posebne blagdane koji se „svečano” slave „svake godine”. *Sollemnitas* je, dakle, „godišnja svetkovina” koju naređuje „običaj” i crkvena „predaja”.

39. Govor, 202,2.

40. Govor, 202,2.

41. Govor, 200,1.

42. Govor, 202,1.

43. Govor, 202,1.

44. Govor, 202,2.

45. Govor, 199,3; 201,1; 204,2: Usp. S. POQUE, Augustin, 13 bilj. 1.

46. Ovdje redovito polazimo od značenja istaknutih u A. BLAISE, Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens, Turnhout, 1954.

47. Govor, 202,1.

48. Govor, 203,1.

49. Govor, 201,1.

50. Govor, 199,3.

Uz to što je Bogojavljenje *sollemnitas*, ono je i *festivitas*.⁵¹ *Festivitas*, po sebi, izražava „veselje” što čovjeka obuzme prigodom svetkovine. Stoga znači i „radost” pa i „blagdan” koji je iznimno velik i svečan. Bogojavljenje je i *celebratio*.⁵² Ono je i *obsequium*⁵³ ili „služba” Božja, bogoslužje i bogoslužni čin. Augustin dodaje da je Bogojavljenje „svečana”⁵⁴ liturgija. Uz *celebratio* možemo dodati da riječ u sebi označuje nazočnost velikoga broja ljudi na nekome mjestu. Kako se za kršćanske blagdane u crkvu slivao veliki vjernički puk, ti su se blagdani dosta prirodno počeli označivati kao *celebratio*.

Kada je riječ o Bogojavljenju, Augustin gotovo bez izuzetka pomoću *celebrare*⁵⁵ izražava kako se ono slavi i svetkuje. Očito je da *celebrare* doziva u pamet veliko mnoštvo što se na Bogojavljenje okuplja da uz „zahvaljivanje”,⁵⁶ „radošću”,⁵⁷ u „duhovnome veselju”,⁵⁸ „najpobožnije”⁵⁹ i „zahvalnim srcem”⁶⁰ slavi trojednoga Boga.

Magi

Augustin redovito u bogojavljenjskim homilijama istočne došljake i Kristove poklonike naziva *magi*. To se, zacijelo, odavno uobičajilo u crkvenome govoru. Očito je nazivu pozadina Mt 2,1 gdje se spominju *mágoi*. Riječ *magus*, po svemu sudeći, potječe⁶¹ iz perzijskoga gdje izvorno označava umna čovjeka koji ljubi i njeguje mudrost i znanje. Moglo bi se, dakle, reći da je riječ *magus* sadržajem bliska grčkoj riječi „filozof”. Što je Grcima *philósophos*, Perzijanci ma je *magus*.

Perzijski su *magi* redovito djelovali u hramovima i bili na uslugu bogoslužju. Stoga ih često miješaju sa svećenicima. *Magi* su bili i zvjezdoznanci. Rado su na temelju zvjezdanih opažanja proricali sudbine i budućnost. Jasno je da su se nerijetko pretvarali u vrače i čarobnjake.

51. Govor, 200,1.

52. Govor, 204,2. Usp. S. POQUE, Augustin, 14 bilj. 1.

53. Govor, 203,1.

54. Govor, 203,1.

55. Govor, 199,3; 199,1; 200,1; 201,1; 203,3; 202,1; 202,2.

56. Govor, 203,1.

57. Govor, 203,1.

58. Govor, 201,1.

59. Govor, 202,1; 203,3.

60. Govor, 201,1.

61. Tako Ae. FORCELLINI, Lexicon, Patavii, 1830,3, 18.

Grci su od perzijskoga izraza skovali riječ *mágos*. U njih redovito *mágos*⁶² znači svećenika koji među Perzijancima i Medijancima tumači noćna snoviđenja. Potom označava vrača, vještica, gataru i čarobnjaka. Na latinskom *magus* je prije svega⁶³ „perzijski svećenik”, „mudrac” te „vrač” i „mag”. U crkvenih Ota- ca⁶⁴ uz klasična značenja riječ zapravo kao ustaljeni pojam označava Kristove poklonike navedene u Mt 2,1-12.

Iz kazanoga se vidi da riječ *magus* zapravo po sebi ništa poblize ne kaže tko su i kakvi su bili ljudi koji su Matejevom zaslugom unišli u Kristovu povijest.

Augustin je u svome propovijedanju dosta strogo sudio ćudoređe istočnih „maga”. Tvrдио je da nisu bili „pravedni”⁶⁵ već pod teškim bremenom „mnogih grijeha”.⁶⁶ Podrobnije govoreći, hiponski biskup bilježi da su „magi” nosili na sebi „bezbožnost” i *sacrilegium*.⁶⁷

Sacrilegium, doduše, znači „svetogrđe”, ali isto tako „oskvrnjenje vjersko- ga” pa i „svetokrađa”. Augustin uz „mage” također veže⁶⁸ „idolopoklonstvo”, „praznovjerje” i „đavlovo kraljevstvo”.

Iz svega bi proizlazilo da „magi” o kojima Augustin govori više sličje „vračima” koji su sotonskim silama htjeli unići u trag budućim događajima nego „mudracima” koji poštenim sredstvima i duhovnim naporom žude za spoznajom i saznanjem.

Augustina nimalo ne straši tamna strana Isusovih istočnih posjetilaca. Oni su se „obratili”. Došli su da se Gospodinu „poklone”. Tako su se „odvratili od kuge” koja je „praznovjerje”. Već se tako ukazuju „prvim plijenom” koji je Krist kao „dijete oteo idolopokloničkom gospodarenju”. To mu jamči uspjeh kada stane „duhovnim mačem ratovati po cijelome svijetu protiv đavlova kraljevanja”⁶⁹

62. Usp. M.A. BAILLY, Dictionnaire grec-français, Paris, 1903,1215.

63. Usp. M. DIVKOVIĆ, Latinsko-hrvatski rječnik, Zagreb, 1980, 632.

64. Usp. A. BLAISE, Dictionnaire, 509.

65. Govor, 200,4.

66. Govor, 203,2.

67. Govor, 200,4.

68. Govor, 202,2.

69. Govor, 202,2.

Prvine

Blagdan je Bogojavljenja na prvome mjestu proslava dana kada se zbilo „prosvjetljenje mudraca”.⁷⁰ Tom su zgodom ti ljudi „zaslužili primiti vlastito spasenje”.⁷¹ Bogojavljenje je „dan spasenja”⁷² za trojicu što se pokloniše „djetetu s Marijom” (Mt 2,11). Riječ je o „poganskim mudracima”.⁷³ To su „mudraci narodâ”.⁷⁴ Potječu „iz narodâ”⁷⁵ i „od narodâ”.⁷⁶

U navedenim se izričajima pojavljuje izraz „narodi”. Augustin ga, očito, upotrebljava u Pavlovu smislu. Svi su puci „narodi” ako ne štiju jednoga Boga objavljena u Bibliji. Prema tome, oni su ljudi „narodi” koji nisu vjerom ni narodnošću poniknuli između Židova. Kasnije pojam „narodi” označivao je kršćanske narode ili sveti Božji puk.

Jasno je da izričaj „narodi”, općenito govoreći, znači „ljudi” i „ljudski rod”. Kazan pak u svezi s „mudracima” iz Mt 2,1-12 jasno označuje ljude koji nisu pripadali ni židovskoj vjeri ni narodu. Mudraci su „prvi od naroda upoznali Krista”.⁷⁷ Kao znamen su već „u sebi predstavljali pogane”.⁷⁸ Mudraci bijahu „znak naroda”.⁷⁹ Zavrijedili su „označavati spasenje svih ljudi”.⁸⁰ Augustin došljake s Istoka najčešće naziva „prvinama naroda”⁸¹ „Prvine” su prvi plodovi. Židovi su ih prikazivali Bogu u znak zahvalnosti za primljena dobra.

Mudraci su kao „prvine” pravi početak. U „njima je počelo”⁸² što će se prenijeti na sve „narode”.⁸³ S prvim je Bogojavljenjem „otpočelo što će donositi rod i rasti u cijelome svijetu”.⁸⁴ Tada se Krist „počeo objavljivati svim pucima”.⁸⁵ Sve se to zapravo odnosi na sve nas. Mudraci su bili „naše prvine”.⁸⁶ Njihov je dolazak u Betlehem „označavao poziv svih nas”⁸⁷ koji smo sada u Crkvi. Mudraci bijahu „prvine” za „nas”.⁸⁸

70. Govor, 200,2.

71. Govor, 203,3.

72. Govor, 203,1.

73. Govor, 202,1; 204,2.

74. Govor, 204,1.

75. Govor, 199,3; 201,2.

76. Govor, 199,1.

77. Govor, 203,1.

78. Govor, 200,3.

79. Govor, 201,1.

80. Govor, 203,3.

81. Govor, 200,1; 202,1; 202,2; 203,1; 203,3; 204,2.

82. Govor, 204,2.

83. Govor, 201,3.

84. Govor, 201,1.

85. Govor, 201,1.

86. Govor, 203,3.

87. Govor, 200,4.

88. Govor, 202,4.

Zvijezda

Smisao bogojavljenjske svetkovine Augustin također tumači osvrćući se na „zvijezdu” iz Mt 2,1-12. Pri tome zamjećuje da te zvijezde nije bilo ni „prije” ni „poslije” Kristova rođenja i dolaska pokloničkih mudraca. Prema tome, uz Bogojavljenje je vezana „nova zvijezda” i „novo svjetlo”. Tada „počinje” u svakome pogledu „novo svjetlo”. Augustin drži da se cijela ta novost zapravo odnosi na „vjeru svih naroda” koja se začela na dan prvoga Bogojavljenja. Zvijezdi kasnije nije trebalo sjati. Zamijenilo ju je „po cijelome svijetu evanđelje”.⁸⁹

Ef 2,11-22

Značenje Bogojavljenja za cjelokupnu povijest spasenja Augustin ističe vraćajući se na nekoliko biblijskih ulomaka koje češće navodi. To se u prvome redu odnosi na Ef 2,11-22. Augustin je mjesto uistinu ozbiljno ugradio u svoje pojašnjenje bogojavljenjske svetkovine.⁹⁰ Gotovo da je stalno u pozadini Augustinova razmišljanja. Skoro je nemoguće ustanoviti gdje hiponski biskup Pavla neposredno navodi, gdje prepričava, a gdje se samo nadahnjuje svojim predloškom. U svakome slučaju iz Ef 2,11-22 preuzima misao da je prije Kristova rođenja i objavljivanja mudracima čovječanstvo bilo razdijeljeno u dva protivna tabora. Na jednoj su strani „narodi”. To su – rekosmo – svi puci koji ne pripadaju Izraelu”. Oni su „neobrezanje”. Prije Bogojavljenja bili su od Boga „daleko”. Štovali su „mnogo lažnih bogova”.⁹¹ Drugi dio sačinjava Izrael koji se klanja „jednome i pravome Bogu”.⁹² Stoga su Izraelci „blizu”. Oznaka im je „obrezanje”. To su ta „dva” ili „oba” dijela ljudskoga roda. Među njima prije Bogojavljenja vladaše „neprijateljstvo”. Dijelio ih je neprelazni „zid”. Svaki je dio sve do poklona mudraca živio omeđen i zatvoren vlastitom ogradom i opkopom.

Krist je na Bogojavljenje „izmirio” dotad razdvojene Židove i „narode”. Tada je kao „mir” među protivnicima „sazdao pomirenje”. Od „obaju” dijelova svijeta učinio je „jedan”. Sada se svi puci nalaze „u Kristu”. Tako su i negdašnji pogani poput Izraela postali „blizu”.

Pogani i Izrael „sada” su „jedno”. Jedni su i drugi „novi čovjek”. Na taj su način prestali biti Židovima i poganima. Istina je da se Crkva sada pretežno sastoji od „naroda”. U njoj su većina „narodi”.⁹³ Ali se, uza sve to, ne smije

89. Govor, 199,3; 201,1.

90. Govor, 199,1; 200,4; 201,1; 202,1; 203,1; 204,1; 204,3.

91. Govor, 204,2.

92. Govor, 204,2.

93. Govor, 204,3.

prezreti i odbaciti Židove. Augustin s toplinom nabraja⁹⁴ razloge što potiču da se kršćani koji potječu „iz naroda” s ljubavlju odnose prema vjernicima židovskoga podrijetla.

Zaglavni kamen

U Augustinovim propovijedima na Bogojavljenje kao tumačenje nerijetko susrećemo sliku „zaglavnoga kamena” kojemu je uloga da u zdanju veže suprotne židove i tako zgradu čuva od rušenja. Hiponski biskup kaže⁹⁵ da se Isus rodio kao „zaglavni kamen”⁹⁶ i da se već kod Bogojavljenja na njemu obistinila ta usporedba.

Vjerojatno je i taj Augustinov govor o Kristu potekao iz Ef 2,20. Ali ne treba zaboraviti da se ista slika čita i u 1 Pt 2,6. Međutim, svemu je začetak Ps 117,22 i Iz 28,16. Stari je zavjet Mesiju navijestio kao „zaglavni kamen”. Novi ga je raspoznao u Isusu Kristu. Augustin samo dodaje da je Krist na Bogojavljenje postao „zaglavni kamen” jer je već tada u sebi počeo sjedinjavati dva „suprotna zida”. Tim je otajstvom sebi „privukao pastire iz Judeje i mudrace s Istoka”.⁹⁷ Jedni su i drugi „pohitili prema ugaonome kamenu”⁹⁸ koji je netom rođeni Isus.

Pitoma i divlja maslina

Augustin se na Bogojavljenje sjeća⁹⁹ i Rim 11,17. Očito je „maslina” iz Pavlova mjesta slika Isusa Krista i Staroga zavjeta. „Divlja maslina” iste Apostolove izreke Augustinu označava poganski svijet koji predstavljaju bogojavljenjski mudraci.

Na Bogojavljenje se „divlja maslina ucijepila u pitomu”. Augustin dodaje da je to istinita činjenica, iako je po sebi „protiv naravi”. Ali u ovome slučaju glavnu riječ ne vodi „narav” već „milost”. Milost je pak sposobna „izmijeniti” narav. Dokaz su mudraci koji su unišili u svetopisamsku baštinu i na Bogojavljenje sa Židovima u novoj zajednici Kristove Crkve postali jedno.

94. Govor, 204,3.

95. Govor, 200,4; 204,3.

96. Govor, 200,4; 199,1; 202,1; 204,1.

97. Govor, 199,1.

98. Govor, 202,1; 203,1.

99. Govor, 203,3.

Lk 13,29

Bilo je gotovo neizbježno da Augustin na Bogojavljenje također navede¹⁰⁰ Lk 13,29. Razlog je tome taj što se po istočnim mudracima već ostvarilo da će ljudi „s istoka” doći „u Božje kraljevstvo”. Jasno je da su ti istočnjaci znamen za sve ostale koji će stoljećima dolaziti ne samo „s istoka” nego podjednako sa „zapada, sjevera i juga”.

Dj 10,9-16

Naročito je, možda, zanimljivo da Augustin bogojavljenjski iskorištava¹⁰¹ i ulomak iz Dj 10,9-16. Tu je njegovu pažnju naročito privukao „okrugli pladanj” koji je Petar gledao u viđenju i koji „bijaše pun svih životinja kao da je riječ o svim narodima”.

Augustin bilježi da je „pladanj” bio „obješen o nebo s četiri poveza”. Također se spuštao i podizao u „tri navrata”. Hiponski je biskup očito htio da na osnovi navedenoga ulomka četiri pomnoži s tri i dobije dvanaest. Svi ti brojevi nekako od sebe otajstveno govore Augustinu koji je u traženju znakovitosti sveto-pisamskih brojeva – tako reći – neiscrpan i nenadmašiv.

Broj tri Augustina smješta podsjeća na „trojstvenu milost”, četiri na „cijeli svijet”, a dvanaest na „posvećeni apostolski broj”. Jednostavno rečeno, „pladanj” je iz Dj 10,11 koji je „pun svih životinja” (Dj 10,12) nagovještaj da Trojstvo svojom milošću na obraćenje poziva ljude sa sve četiri strane svijeta. U tu je svrhu odabralo apostolsku dvanaestoricu. Dvanaestorica će „pladanj” učiniti „punim”. Jestvena se zdjela počela puniti kad su se na Bogojavljenje prosvjetlili i obratili prvi pogani.

Broj dvanaest

Broj dvanaest nekako još izrazitije Augustina sjeća na Bogojavljenje. Augustin je, čini se, mislio da su mudraci zaista bili „dvanaest dana” hoda udaljeni od „mjesta gdje bijaše dijete” (Mt 2,9). Trebao je „nakon Gospodnjega rođenja dodati dvanaest dana” pa da „mudraci” koji su „prvine naroda” dođu te „vide Krista i njemu se poklone”.

100. Govor, 203,3.

101. Govor, 203,3.

Mt 2,1-12

Valjda ne bi trebalo zasebice ni isticati da je Augustin na Bogojavljenje veći dio poticaja za homiliju uzimao iz Mt 2,1-12. Iz njegovih bi se propovijedi za taj blagdan, iako ih je samo šest sačuvano, dalo tako reći sastaviti cjelovito tumačenje Matejeva ulomka. Tako, na primjer, Augustin, naveden činjenicom što se zvijezda vodilja „zaustavila” (Mt 2,9) te nije mudrace dovela do konačnoga cilja, razmišlja o odnosu Židova i kršćana prema Svetome pismu. Na isto ga razmatranje nutka i to što su mudraci bili prisiljeni pitati Židove gdje je „novorođeni kralj” (Mt 2,2). Polazeći od tih primjedbi, Augustin uči svoje vjernike da su Židovi čuvali kao budni čuvari svete knjige. Oni to trajno čine usprkos činjenici da Židovi kao cjelina Bibliju imaju samo „na ustima, a ne nose je u srcu”.¹⁰² Kršćani moraju ići u školu hebrejskih svetih spisa. Augustin zna da je tako htjela „božanska providnost”.¹⁰³ Židovi su i dalje protivnici pa čak i neprijatelji Crkve kao što su bili „Kristovi progonitelji i ubojice”.¹⁰⁴ Tu se Augustin ne boji kazati što drži za povijesnu istinu.

Židovi, dakle, posjeduju Pisma koja proriču Krista. I to je dobro. Nitko neće posumnjati da su Židovi poslije događaja izmislili ono u što vjeruje kršćanska zajednica. Najbolji, prema tome, dokaz da Crkva propovijeda istinu leži u tome što naviješta ono što sadrže hebrejske svete knjige. Kršćani, drugim riječima, nisu na temelju ostvarenih činjenica sastavljali proročke spise. Proroštva imaju Židovi. Kršćani jedino svjedoče da su se ispunila i postala povijesna zbilja u Isusu Kristu.

Augustin zaista istaknuto i uporno pobija¹⁰⁵ prigovor da bi se Crkva nalazila u posjedu „proroštva nakon događaja”. Vjerojatno se o tome vodila rasprava između kršćana i poganskih pisaca Augustinova vremena. Samo je neobično što je s tim predmetom izišao pred svoje vjernike koji su u većini priprosti kršćanski puk. Jamačno je Augustin htio zaustaviti plitko raspredanje o pitanju koje nipošto ne bi trebalo zanimati posve neupućene krugove.

Augustin nije bez tumačenja ostavio ni Matejevu primjedbu da su se mudraci „vratili drugim putem u svoju zemlju” (Mt 2,12). Evanđeoska mu opaska dobro dolazi¹⁰⁶ da se osvrne na čudoređe svojih slušatelja. I vjernici u vlastitome životu imaju dva različita puta – put kojim su išli dok nisu došli do Bogojavljenja i stazu kojom stupaju poslije blagdana. Na put „kojim su došli ne smiju se vraćati”. On je prošlost. Vjernicima nije dopušteno „ponavljati tragove svoga ranijeg načina života”.

102. Govor, 199,1.

103. Govor, 200,3.

104. Govor, 204,3.

105. Govor, 200,3.

106. Govor, 202,3.